

Péter Izabella

A GYULAFEHÉRVÁRI PÜSPÖKSÉG KERESZTELÉSI POLITIKÁJA A HOLOKAUSZT IDEJÉN

Márton Áron püspök a kommunizmus ideje alatti ellenállásáról híres. Azonban kevesebben tudják azt, hogy a püspök az egyedüli a Yad Vashem által kitüntetett 24 000 „Népek Igaza” közül, aki ezt a kitüntetést nem a tetteiért kapta, hanem azért, mert volt bátorsága nyíltan kiállni a deportálások ellen. Az 1944. május 18-án, a kolozsvári Szent Mihály-templomban elhangzott beszéde által kinyilvánította, hogy a katolikus egyháznak fel kellene lépnie a zsidók deportálása ellen. Ugyanakkor a Sztójai Dömének és Jaross Andornak küldött levelei által, amelyekben a deportálások beszüntetését kéri, nagy veszélynek tette ki magát, hiszen a zsidók érdekében fellépő személyek mind a nácik célpontjává váltak.

A gyulafehérvári püspökség keresztelési politikáját vizsgálva, azt szerettem volna megtudni, hogy a szolidaritásáról híres püspök mennyire követte a Szentszék politikáját, és mennyire tért el tőle, vagy kötött-e kompromisszumokat a zsidók keresztelésének kérdésében.

A XX. században az Erdélyi Római Katolikus Püspökség több radikális változáson ment keresztül. A trianoni szerződés után Erdély Romániához csatolódott,¹ amely annak ellenére, hogy 1919. december 9-én aláírta a kisebbségi szerződést, még nem teremtett egy olyan jogi keretet, amely az új helyzetet szabályozhatta volna. Az Erdély területén lévő római katolikus püspökségek helyzetét csak majd a Szentszékkal kötött szerződés – konkordátum – aláírása és ratifikálása után határozták meg.

Addig is azonban sorsuk a feldarabolás volt. Az erdélyi egyházmegye, kb. 375 000 lélekkel, teljes egészében Romániához csatolódott. A csanádi egyházmegyét három részre osztották: egy része Magyarországon maradt (kb. 200 000 lélekkel), azonban a püspöki székhely, vagyis Temesvár és a hozzá tartozó részek, 452 000 hívővel, Romániába kerültek, 240 000 hívő pedig Jugoszlávia területére. A szatmári

1 Mihai Bărbulescu, Dennis Deletant, Keith Hitchins, Șerban Papcoștea, Pompiliu Teodor: *Istoria României*. Bukarest, 2005, Corint Kiadó, 345.

egyházmegye szintén három részre szakadt: egy-egy részt kapott Románia (72 000 lélek), Csehszlovákia (75 000 lélek) és Magyarország (13 000 hívő). A nagyváradi egyházmegye nagyobb plébániái a magyar részen maradtak, azonban Bihar és Szilágy megyéből kb. 80 000 hívő Romániához került.²

A volt erdélyi egyházmegyét többször is megpróbálták a bukaresti római katolikus püspökségnek alárendelni.³ A Szentszéknek a hívei érdekében a román állammal való tárgyalásait – e célból a Vatikán 1920-ban Apostoli Nunciaturát hozott létre Bukarestben⁴ – megnehezítették a római és görög rítusú hívők közötti összetűzések is. Végül 1927. május 10-én aláírták a konkordátumot, amelyet azonban csak 1929-ben ratifikáltak és 1930-ban lépett érvénybe. Ennek értelmében a négy római katolikus egyházmegyét a bukaresti érsek, Alexandru Cisar, volt iași-i püspök fennhatósága alatt egyesítették. A püspökség nevét 1932-ben erdélyiről „gyulafehérvárra” változtatták.

A megegyezés garantálta a katolikus hívőknek a vallásszabadságot és elismerte a katolikus egyháznak a térítéshez való jogát.

A bécsi döntés azonban a gyulafehérvári egyházmegye kettévágását jelentette: az egyházmegye déli része – Márton Áron vezetésével, Gyulafehérvár székhellyel – Romániában maradt, míg a plébániák nagy része visszakerült Magyarországra területére. 86 plébánia és kb. 86 000 hívő a román területeken maradt, a fennmaradó 163 plébánia és a 341 000 hívő számára Észak-Erdélyben, Kolozsvár székhellyel helytartóságot szerveztek, melynek élére Sándor Imre helytartó került.⁵

Az egyházmegye egyes részeinek egyik vagy másik államhoz való tartozása meghatározza azokat a normákat és törvényeket, melyek döntő érvényűek lesznek a püspökség kereszteselési politikája szempontjából. A felnöttek kereszteselésére vonatkozó normák és határozatok összességét azért tekintjük egységes politikának, mivel a második világháború alatt a zsidóknak a bevett vallásokra való áttérése társa-

2 Marton József: *Az erdélyi katolicizmus 90 éve (1900–1990)*. Kolozsvári Egyetemi Kiadó, 2008, 21–22.

3 Bár az Erdélyi egyházmegye 900 éves múltja tekinthető vissza és kb. 375 000 hívet számlált, végül a román kormány álláspontja győzött, mely által alárendelték a sokkal fiatalabb és csupán 70 000 hívővel rendelkező bukaresti püspökségnek, melyet érseki rangra emeltek. Marton, i. m., 60.

4 A Vatikán első bukaresti képviselője Francesco Marmaggi volt. I. m., 29.

5 I. m., 126.

dalmi-politikai problémává vált, meghatározván ezáltal a katolikus klérusnak az áttérni vágyókkal szembeni magatartását is.

A felnőttek keresztelésének elsődleges normáit a Szentszék az „*Ordo Initiationis Christianae Adulorum*”-ban határozza meg.⁶ A normák, amelyek ma is érvényben vannak, előírányoznak egy év felkészülést – a katekumenátust –, mely magában foglalja az elméleti képzést és a lelki gyakorlatot, valamint annak bizonyítását is, hogy az áttérni vágyó szándéka őszinte, belső vágyból fakad.

Ezen normák mellett minden püspök az illető országban érvényben lévő törvényekhez igazodik. Ez azért fontos, mert Románia és Magyarország eltérően ítélte meg a zsidók áttérését. Az alkalmazott normák azonban nemcsak az egyes országokban érvényes törvényektől függtek, hiszen különböztek ugyanazon ország egyes régióiban is. Amíg például Budapesten a megkövetelt felkészülési idő csupán három hónap volt,⁷ addig Kolozsváron megkövetelték az egy éves felkészülést, mielőtt a pap akár felterjeszthette volna a keresztelési kérelmet a püspöknek.⁸

Kutatásunk kiindulópontja Márton Áron püspök 376/1939-es rendelete, amely az 1939. évi első püspöki körlevelében jelent meg.

A náciizmus térhódításának és az általa képviselt veszély növekedésének következtében hirtelen megnőtt azon zsidók száma, akik át szerettek volna térni valamilyen keresztény vallásra. Amikor Magyarországon és Romániában megjelentek az első zsidótörvények, ezekben a zsidóság meghatározásának kritériuma vallási alapú volt.⁹ Épp ezért a már asszimilált zsidóság – mely magát Mózes-hitű magyarnak tekintette – úgy gondolta, hogy a kereszténységre való áttérés csupán az utolsó lépése lesz a már amúgy is megkezdődött folyamatnak, mely által megtarthatják jogaikat, később azonban az áttérés az élet megővésének utolsó – gyakran hamis – reményévé vált.

A keresztény egyházak tudatában voltak az áttérések ezen vetületének, azonban a második világháború kitörése előtt a náciizmus veszélye

6 A második vatikáni zsinat feleleveníti a katekumenátus intézményét, amely egy év felkészülést ír elő az áttérni vágyóknak. Így jött létre 1972-ben az *Ordo Initiationis Christianae Adulorum*, melynek előírásai mindmáig érvényesek.

7 A *Magyar Lapok* XIII. évfolyamának 165. száma szerint, 1944. július 26., 3611.

8 Márton Áron 376/1939. számú rendelkezése az I/1939. számú püspöki körlevelében jelent meg. Gyulafehérvári Érseki Levéltár (továbbiakban: GyÉL) Fond VII. Gyűjtemények, 1/a.

9 Randolph L. Braham: *A magyar Holokauszt*. Budapest, 1988, Gondolat Kiadó – Wilmington, Blackburn International Incorporation.

nem tűnt olyan fenyegetőnek, hogy az megérje a meggyőződés nélküli áttérések elfogadását.¹⁰ A magyarországi második zsidótörvényt¹¹ a keresztény egyházak megszavazták. Közbenjárásukra azonban még mindig a vallást tekintették a zsidóság kritériumának. Ezzel a törvény olyan áttérési hullámot indított meg,¹² amelynek következtében a magyar püspökkari konferencia, az áttérések megakadályozására, egy év tanulási időhöz kötötte a keresztség felvételét.

Ugyanakkor Márton Áron kiadja a zsidók áttérésére vonatkozó utasításait: „sajnálatos jelekből látjuk, hogy hozzánk is elérkezett a zsidók megkeresztelkedésének mozgalma. [...] szomorú tapasztalatok igazolják, hogy azokat, akik most »a lehető legrövidebb idő alatt« öhajtanak megkeresztelkedni, rendszerint nem az örök élet vágya, hanem maguk s családjuk földi érdekeinek biztosítása, a veszedelem elől való menekülés ideges törekvése vezeti.

Szabályul tartandó, hogy a megtérni vágyókat kivétel nélkül szeretettel fogadjuk, de a keresztség szentségét csak akkor szolgáltassuk ki, ha szándékuk őszinteségéről az alábbiak betartásával pozitív meggyőződést szereztünk. Nem fogadjuk el azt az elvet, hogy majd az unokák jó keresztények lesznek.”

Ennek eredményeként egy év elméleti és gyakorlati felkészülést ír elő, azaz fél évet a katolikus dogmák és a hit igazságainak megismerésére, és fél évet, amely alatt az áttérni vágyó bebizonyíthatja, hogy a szándéka belső szükségletből és meggyőződésből fakad. Ennek megfelelően nem fogadnak el olyan zsidót, akinek csak elméleti képzése van, hiszen a kandidátusnak „a keresztény élet gyakorlataiba is bevezetést kell nyernie.”¹³

10 A történelem már bebizonyította, hogy Spanyolországban a XIV–XV. században erővel áttért zsidók (conversók vagy marránok) nagy része továbbra is a zsidó vallási törvényeket követte. Bár a keresztség szentségét nem lehet érvényteleníteni, az „újkeresztények” sosem váltak igazi katolikusokká. Így vált a spanyolországi „titkos zsidó” azoknak a zsidóknak a jelképévé, akik érdekből keresztelkednek meg. Ezért a lakosság dühe gyakran fordult ellenük (pl. az 1391-es vagy 1449-es zsidóellenes zavargások idején.) Lásd Paul Johnson: *A zsidók története*. Budapest, 2005, Európa Könyvkiadó, 273–280.

11 1939/IV. t. c. „A zsidók közéleti és gazdasági térfoglalásának korlátozásáról”.

12 Bár a törvény minden 1919. augusztus 1-je után áttért személyt zsidónak tekintett, de a remény, hogy a kikeresztelkedéssel mentességet nyerhetnek a törvény hatálya alól, fennmaradt.

13 Braun Ferenc keresztelési esete, 1944. július 28. GyÉL, Helytartóság (továbbiakban: H.) 25. Csoport. 1998/1944. július 28. Hasonló választ kapnak azok az óradnai zsidók is, akik át szeretnének térni, bár a helytartó a válaszában

Mindemellett más feltételeket is be kell tartani: pl. teljesíteni kell az érvényben lévő polgári törvények előírásait, és a más egyházmegyékből jövő zsidók nem keresztelhetők meg. Azok, akiknek házassága az egyház törvényei szerint nem rendezhető, nem kaphatnak engedélyt az áttérésre.¹⁴

Röviden, ez az a rendelet, amelynek betartása döntő az 1939–1945 közötti összes keresztelési kérés elbírálásában.

Dél-Erdélyben a két világháború közötti időszak, valamint a Ion Antonescu-kormányzatok¹⁵ időszakának román törvényhozása egy sor olyan törvényt vezetett be, melyek alapját a nürnbergi zsidótörvények¹⁶ képezték. Ezek célja elsősorban a zsidók gazdasági lehetőségeinek korlátozása volt, és nagyon is hatékonyak voltak. A zsidókat fokozatosan kiszorították a közélet minden területéről.

Az 1940. augusztus 8-án megjelent 2650-es rendelet törvény, vagyis *Zsidó Statútum*, mely a romániai zsidó lakosság helyzetére vonatkozott, kijelenti: „Románia csak a románok hazája!”¹⁷, ezáltal a zsidókat másodrendű állampolgárokká fokozva le.

Bár a törvénytervezet azt állítja, hogy a lelkiismeret szabadsága továbbra is az alkotmány védelmét élvezi, a zsidóság fogalmát a vallás alapján határozzák meg, „egyesítve a vér kritériumával”.¹⁸ E két elv alapján lehet meghatározni, ki is a zsidó. A két princípium együttes használatából származó jogi zavar még kényelmes is volt a törvényhozók számára ez esetben, mivel így könnyű volt azzal érvelni, hogy a zsidók nemzetisége általában összemosódik a hitükkel¹⁹ – amit egyesek

bevezetésében kihangsúlyozza: „Az egyház minden megtérni vágyót szívesen fogad.” GyEL, H. 25. Csop. 2142/1944. augusztus 18.

- 14 Márton Áron 376/1939. számú rendelkezése, 6. b.– Lásd még: Ábri Dezsőné, Lichteneger Hermína keresztelési esete, GyEL, H. 25. Csop. 2272/1944. augusztus 29.
- 15 1940 és 1944 között Ion Antonescu három különböző kormány vezetője volt: 1940 szeptember 4–14.; 1940. szeptember 14. és 1941. január 26.; valamint 1941. január 27-étől az 1944. augusztus 23-i államcsínyig.
- 16 Az 1935-ben Nürnbergben alkotott ún. fajvédelmi vagy a „német vér tisztaságát” célzó törvények szolgáltatták az alapot a zsidók diszkriminációjához. Az első megfosztotta a zsidókat német állampolgárságtól, míg a második megtiltotta a vegyes házasságokat zsidók és „árjak” között.
- 17 Lya Benjamin: *Evreii din România între anii 1940–1944. Legislația antievreiască*. Bukarest, 1993, Hasefer Kiadó, 43. (A következőkben: *Legislația antievreiască*.)
- 18 *Legislația antievreiască*, 38. Ezen törvények alkalmazása során sok olyan személy, akiknek már semmilyen kapcsolata nem volt a zsidó közösséggel, zsidónak minősült. Így paradox helyzetbe kerültek: már nem tekintették a román társadalom részének őket, viszont a kereszttség által a zsidó közösségtől is elszakadtak, mindkét közösség normái szerint hazátlanok és kiközösítettek lettek.

szerint a zsidók arra használtak fel, hogy az áttérések által eltüntessék származásuk nyomait.

A miniszter hangsúlyozza, hogy előzőleg sok törvény nem vonatkozott a kikeresztelkedett zsidókra, és ezáltal ők megtarthatták állásaikat. Ezt azonban a román állam vezetősége fenyegetésként fogta fel. A törvényben azonban kimondják, hogy „a rendelet megjelenése után a zsidóságot ne lehessen a Mózes-hitűeknek a kereszténységre való áttéréssel megváltoztatni. Azok, akik a rendelet megjelenésekor a zsidó közösséghez tartoznak, zsidó vallásúaknak tekintendők.”²⁰

Így a rendelet megjelenése utáni áttéréseket a törvény már nem ismeri el – tehát nem változtat a zsidó minősítésen, ha pedig az áttérő szülei nem voltak megkeresztelve az áttérése előtt, a keresztelést „politikai opportunizmusnak”²¹ tekintik. Ezzel a rendelet törvénnyel kezdődik a zsidók áttérési lehetőségének korlátozása, bár a kikeresztelkedést még nem tekintik vétségnek. Megjelenik már azonban a büntetés azok számára, akik a származásuk eltitkolásával a különböző közintézményekben helyezkednek el: pénzbírság és hat hónaptól egy évig terjedő börtönbüntetés!

1941. március 4-én, a minisztertanács ülésén Ion Antonescu kifejti a véleményét a zsidóknak a katolikus hitre való áttéréséről. Szerinte az áttéréssel beszivárognak a vezető pozíciókba, ezért olyan törvényt kell hozni, amely elzárja az útjukat.²² E felhívás következményeként jelent meg a 711/1941-es rendelet törvény, mely a kultusztörvény módosításával megtiltja a zsidóknak a keresztény vallásokra való áttérést. Így a kultusztörvény 44. cikkelyének végére bekerül a következő bekezdés: „a zsidó vallású személyek nem élvezik ezen törvény előírásait.”²³ Ez viszont már kimondottan a zsidók áttérésének megtiltását jelenti.

---

19 I. m., 270.

20 I. m., 41.

21 Lya Benjamin: Dreptul la convertire și statutul evreilor convertiți în perioada regimului antonescian. In: *Studia et Acta Historiae Iudaeorum Romaniae*. III, Bukarest, 1998, Hasefer Kiadó, 253.

22 Kivonat az 1941. március 4-i minisztertanács ülésének jegyzőkönyvéből, melyet Ion Antonescu marsall hívott össze a zsidók tömeges áttérésének megakadályozása érdekében. Lya Benjamin: *Dreptul la convertire*, 159.

23 Comisia Internațională pentru Studierea Holocaustului în România. *Documente*. Iași, 2005, Ed. Polirom, 161.

A rendelettörvény tulajdonképpen ellentétben áll a román alkotmánnyal,²⁴ amely garantálja a lelkiismeret szabadságát. Ugyanakkor ellentétben áll az 1927-es konkordátum előírásaival is, amely elismeri az egyház térítéshez való jogát.²⁵

A katolikus egyház nem fogadhatja el az áttérések és a keresztelések megtiltását, ami a jogainak csorbítását jelenti. Ezért az 1941/IV. püspöki körlevelében Márton Áron közli, hogy a zsidók megtérése megszűnt. Ennek ellenére rendelete előírásainak betartásával megkeresztelhetők, bár a román törvények szerint továbbra is zsidóvallásúak maradnak. A katolikus egyház azonban, megkeresztelkedésük után, katolikusként tekinti őket.²⁶

A zsidók áttérési jogának elfogadtatásáért Andrea Cassulo apostoli nuncius beadványokkal ostromolta a külügyminisztériumot. Ezeket a panaszokat azonban mind visszautasították. A román állam álláspontja viszont az, hogy a 771-es rendelettörvény nem érinti semmiképpen a romániai katolikus egyház jogait.

A nuncius beadványai azonban folytatódnak. A román állam pedig ügyesen bújjik ki a probléma tényleges megoldása alól: amikor a nuncius arra hivatkozik, hogy a törvény ellentétben áll a konkordátummal,²⁷ a külügyminisztérium azt válaszolja, felül kell vizsgálni a konkordátumot, hogy vajon a katolikus egyház különleges bánásmódot várhat-e el, mást, mint a többi romániai történelmi vallás.²⁸ Később elismerik, hogy „a zsidók lelkiismereti szabályozása nyilvánvalóan korlátozásokat szenved, de ezt indokolják a magasabb nemzeti érdekek.”²⁹

A kívánt hatás elérése érdekében bevezették a „törvénytelen áttérés” vétségét, melyet a Btk. 309. cikkelye szankcionált. Ez azon felekezeti vezetők büntetésére vonatkozik, akik átvesznek olyan jelentkezőket,

24 Az 1938-as román alkotmány 10. cikkelye: „A román állampolgárokat megilleti a lelkiismeret, a szabad munkaerő, ingyenes oktatás, a sajtószabadság, a gyűlékezési szabadság, az egyesülési szabadság joga és mindazok a szabadságok, melyekből a törvény által meghatározott módon jogok származnak.”

25 Georgea Pană: *Antisemitismul religios din perspectiva Holocaustului – analiză comparativă: Polonia, Ungaria, România* – doktori disszertáció, 203. A konkordátum 18. cikkelye: „A katolikus egyháznak joga van mindenféle vallási segélynyújtásra.”

26 Márton Áron IV/1941. sz. püspöki körlevele – 1077–1941. sz. rendelkezés – a zsidók kereszteléséről, 15.

27 A Román Állam Legfelsőbb Jogi Tanácsa 1941. július 11-i ülésének jegyzőkönyve, *Problema evretască*, 269.

28 Uo.

29 Uo.

akik nem teljesítették a jogi formásokat. A szankciók egészen a felekezet felosztásáig mehetnek³⁰ – és ezzel a törvénycikkkel elég gyakran fenyegetőzött is Radu Rosetti kultuszminiszter!

A római és a görög katolikus egyház azonban – az Ortodoxtól eltérően – nem hagyta magát megfélemlíteni: a zsidók áttérése folytatódott. Az a remény, hogy a kikeresztelkedés által megmenekülhetnek a deportálásoktól, az áttérések egyik legfontosabb okává vált.

Úgy tűnik azonban, hogy ez a remény nem valósult meg: az áttért zsidókat ugyanis gyakran még „veszélyesebbnek” tekintették a román nemzetre nézve, és a Bughoz deportálták: „a marsall – megtudva, hogy egy református pap egy év alatt 39 zsidót keresztelt meg – azt az utasítást adta, hogy a megkeresztelt zsidókat azonnal küldjék a Bughoz.”³¹

A katolikus hitre áttért zsidók deportálása azonban nem ilyen egyszerű, mivel ez egy Vatikánnal való konfliktus kiváltó oka lehet.

Ezért 1942. április 30-án összeültek az igazságügy, belügy, valamint a nemzeti kultúra és vallásügyi minisztérium főtitkárai, hogy megakadályozzák a zsidóknak a katolikus vallásra és más történelmi vallásokra való áttérését. Ezen az ülésen elismerik, hogy a zsidók származásának eltitkolása a kikeresztelkedések által *állami probléma*. Megelőzése érdekében azokat a papokat kell fegyelmileg és bűnügyileg szankcionálni, akik a 711. rendelet törvény ellenére zsidókat mernek keresztelni.

A kérdésben azonban az idő múlásával változik a román kormány nézőpontja, és maga Ion Antonescu marsall írja rá a határozatot egy jegyzékre: „politikai megfontolásokból nem lesznek megtorlások a térítőkkal, csak az áttérőkkel szemben.”³² Valójában csak azokat a zsidókat fogják deportálni, akik a református vagy unitárius vallásra tértek át, „a katolizáltak még a helyükön maradhatnak a politikai célszerűség okán. Ha a katolizálás folytatódik, megkezdődnek a megtorlások ezek ellen is.”³³ Úgy tűnik azonban, hogy a pápai nuncius közbenjárásai mégsem voltak sikertelenek, amint az az első ránézésre tűnt, így Romániában a katolizált zsidók státusa jobb volt, mint a más vallásokra áttértéké.

Közben a román kormány megrópróbálja számon tartani az áttért zsidókat, információkat kérnek a püspöktől. Erről a Gyulafehérvári

30 I. m., 272.

31 Uo., 272.

32 *Problema evreiască*, a 132 sz. dokumentum lábjegyzete, 394.

33 Uo.

Érseki Levéltár több dokumentuma is tanúskodik. Ezeket a dokumentumokat vizsgálva előtűnik az a kaotikus mód, ahogy a román kormány ebben az időszakban megpróbálta „megoldani” a „zsidókérdést”. Az átiratok – elég nagyszámban – minden rendszer nélkül követik egymást, egyik visszavonja a másik rendelkezéseit, vagy ugyanazt az információt többször is kéri.³⁴

1942. június 7-én kéri először „a katolicizmusra áttért zsidók névsorát”.³⁵ A jelentések alapján a püspök elküld egy névsort, amelyben 70 kikeresztelkedett zsidó adatai szerepelnek, majd a később érkezett jelentések alapján még hozzátesz három nevet. A névsorban szereplő 73 zsidó az 1920–1942. június 7. közötti időszakban tért át, és a 73-ból 28 személy keresztkedett meg az 1939–1942. időszakban. Ez az áttért zsidóknak mindössze 38%-át jelenti!

A kormány ellenőrzési kényszere több hasonló dokumentumban is megnyilvánul. Például az 1943. január 9-én kelt átiratban a minisztérium kéri „minden megkeresztelt zsidó nevét 1941. március 21-étől a jelen pillanatig.”³⁶

A kért válaszok összesítése után, január 31-én a püspök egy hét névből álló névsort küld, melyben azok a zsidók szerepelnek, akik ebben az időszakban tértek át.

Ugyancsak 1943 januárjában a minisztérium főtitkára, Aurel Popa, egy fenyegető hangvételű levelet küld, amelyben azt állítja, hogy azok az egyházak, amelyek a 711/1941. sz. rendelettvörvény ellenére továbbra is megkeresztelik a zsidókat, valójában a nemzet ellenségei, majd

34 A dokumentumokban megnyilvánuló káosz jellemző az egész zsidóellenes törvénykezésre: majdnem minden törvény másképpen határozza meg a zsidóság kritériumait. Zsidók azok, „akiknek mindkét szülőjük vagy csak egyik zsidó, tekintet nélkül arra, hogy ők vagy a szüleik valamelyik keresztény vallásban megkeresztelkedtek” (A zsidó tulajdonok államosításáról szóló törvény), „zsidó származású, Mózes-vallású vagy keresztény” (Az orvosi kamarák működéséről szóló rendelettvörvény), „akiknek mindkét szülőjük vagy csak az apa zsidó, meghatározó lévén az apa hovatartozása” (A vállalatok személyzetének romanizálásáról szóló törvény), vagy „akiknek mindkét szülőjük vagy csak az egyik, vagy legalább az anya vagy az apa részéről egyik nagyszülő zsidó” (A zsidó származásúak népszámlálásáról szóló rendelettvörvény). Az egyedüli állandó ezekben a törvényekben a zsidók kizárásának vágya az ország társadalmi-politikai, illetve gazdasági életéből. Lásd Procesul de excluderea a evreilor din societatea românească în timpul guvernului lui Ion Antonescu cu și fără legionari: legislația antisemită, românizarea și exproprierea. In *Raportul final al Comisiei Internaționale pentru Studiarea Holocaustului în România*. <http://www.ispaim.ro/raporth.htm>.

35 GyÉL, Püspökség (továbbiakban: P). 28. cs., 1342/1942. július 7.

36 A vallási és művészeti főtitkár 1943. január 9-i 38/1943. sz. átírata, GyÉL, P. 35. cs., 152/1943. január 9.

Ion Antonescu újabb határozatának közlése után („Kezdjék meg a megtorlásokat a zsidók ellen. Mindet küldjék Transznisztriába!”), felszólítja az egyházak képviselőit, hogy tartsák be a 711/1943. sz. rendelettvény előírásait, ellenkező esetben szankciókról beszél mindazok ellen, akik vétenek, valamint a felekezettel szemben, amelynek részei.³⁷ Ez a fenyegetés már a kollektív büntetés alkalmazására hivatkozik, mely nemcsak a zsidókat megkeresztelő papokat sújtja majd, hanem az egész katolikus egyházat, ha továbbra is folytatja ezt a politikáját.

Az ügyet felterjesztették Andrea Cassulo apostoli nunciushoz. A nuncius közbenjárása eredményeként, 1943. február 4-én Mihai Antonescu összehívja a minisztertanács gyűlését.³⁸ A gyűlés jegyzőkönyve tükrözi azt a módot, ahogyan az Antonescu-kormány, kiutat keresve a háborúból, megpróbálja összeegyeztetni a külügyi érdekeit, valamint azt a vágyat, hogy megszabaduljanak az országban lévő zsidóktól. Az az igyekezetük, hogy a zsidók keresztelésének problémája ne zavarhassa meg a Vatikánnal való kapcsolatokat, arra készíti Mihai Antonescut, hogy közbelépjen e kérdésben, legalább a látszat megóvása érdekében.

A kultuszminiszter, Ion Petrovici, azt sérelmezi, hogy a konkordátum értelmében és az egyházak törvényei szerint, ezer hívővel már egyházközséget lehet alapítani. Így a zsidóknak a keresztény vallásokra való áttérése a többi felekezetek terjeszkedéséhez vezethet. E kérdésnek a megoldása azonban még 1941-ből adott: az áttéréseket nem ismerik el anyakönyvileg, így „ezek a keresztelések nem teremtenek jogokat”.³⁹ Ez a következtetés azért érdekes, mert két éven keresztül ez képezte a román államnak az áttért zsidókkal szembeni politikája alapját – a kikeresztelkedett zsidóknak a Bughoz való deportálásával együtt! Az áttéréseket polgárilag nem ismerték el, a zsidók csak a katolikus egyház szemében váltak katolikusokká. Ezt később meg is erősíti egy átirat, amelyben kijelentik: „a Kultuszminisztérium átiratát, melynek tárgya a zsidók történelmi vallásokra való áttérésének megtiltása volt, visszavonták, és a Minisztérium elismeri a római katolikus egyház jogát a zsidók

37 GyÉL, P. 28. cs., 461/1943. február 8.

38 Az 1943. február 4-i minisztertanács ülésének jegyzőkönyve. *Problema evreiască*, 481. Mihai Antonescu: „azért vettem fel ezt a kérdést, mert az utóbbi időben sok panaszt kaptam a pápai nunciustól.”

39 *Problema evreiască*, 485.

kereszteléséhez, anélkül azonban, hogy ez a vallásváltoztatás bármilyen befolyással lenne az illető polgári helyzetére.”⁴⁰

Bár a kormány abban reménykedett, hogy ezt a kompromisszumot a katolikus egyház elfogadja, az nem tolerálta a jogai csorbitását, és folytatta a térítéseket, és amikor az áttérésekkel kapcsolatos dokumentumok átvizsgálását követelték, a római és görög katolikus egyházak elutasították ezt a beavatkozást. A katolikus egyház kijelentette, hogy csak akkor hajlandó közölni a katolikus hitre tért zsidók névsorát, ha lemondanak az archívumokban való direkt kutatásról.⁴¹

1943. július 29-én újabb adatokat kértek az egyházmegye területén „1943 januárjától máig megkeresztelt zsidókról.”⁴² Válaszában a püspök közölte: „1943-ban egyetlen zsidót kereszteltünk.”

Néha felmerült az igény, hogy újra kihangsúlyozzák a 711/1941-es rendelet törvényben található utasításokat. Például az 1943. október 28-án a belügyminiszter által a polgármestereknek küldött levélben kiemelik, hogy a zsidók áttérése a keresztény vallásokra nem fog változtatni a polgári helyzetükön.

Az 1943. december 6-i 800. sz. törvény módosítja a Btk. 450. cikkelyét: „Bármely felekezet papja, amely a polgári törvények által kért formaságok teljesítése nélkül *keresztel*⁴³ vagy esket, a szabálytalan keresztelés vagy esketés vétségét követi el, és egy hónaptól hat hónapig terjedő börtönbüntetéssel, valamint 10 000–25 000 lejes pénzbírsággal⁴⁴ sújtható.”

A Btk. 450. cikkelyének módosítása azért fontos, mert úgy tűnik, ezáltal bezáródik az a kiskapu, amit eddig a zsidók keresztelésekor alkalmazhattak. Nemhiába van aláhúzva a keresztelés szó az átiratban. Mindeddig az 1943. február 4-i minisztertanács gyűlésének utasításai voltak mérvadók, vagyis elismerték a katolikus egyház jogát a zsidók keresztelésére, akkor is, ha formálisan senkit sem keresztelhettek. Most már a polgári formalitások betartása nélkül senkit sem keresztelhetnek.⁴⁵ Így nem maradt már semmilyen módja a bevett vallásokra

40 GyÉL, P. 28. cs., 591/1943. február 13.

41 Jean Ancel: *Documents Concerning the Fate of the Romanian Jewry During the Holocaust*. Ierusalim, 1986, Beate Klarsfeld Foundation, vol. 10, doc. 291., 695.

42 GyÉL, P. 28. cs., 1514/1943. június 29.

43 Az aláíró kiemelése.

44 Ez az összeg egy jól kereső személy kb. két hónapi fizetését jelentette.

45 „A megkeresztelkedni óhajtó zsidó u. is továbbra is zsidó vallású marad a román anyakönyvi törvények szerint, és kijelentkezését az anyakönyvi hivatal nem veszi

való áttérésnek. A fenti átirat érvénytelenít minden eddig elért kompromisszumot.

Érdekes, hogy a román kormány antiszemita politikájának a sztálingrádi vereség utáni enyhülése, amit oly sokan emlegetnek a zsidók áttérésének területén, nem annyira nyilvánvaló. Tudjuk, hogy a sztálingrádi csata elhúzódása volt az a fordulópont, amikor az Antonescu-kormány megpróbált elhatárolódni a zsidóellenes politikától – legalábbis mindmáig ez van a köztudatban. A háborúból való kilépésre tett próbálkozások a Vatikánnal szembeni békülékenyebb politikához vezettek, mely a diplomáciai kapcsolatokban bizonyos törékeny egyensúly létrehozását jelentették. A zsidók keresztelésének megtiltása azonban ennek a relatív egyensúlynak a felborítását eredményezhette.

Egy másik kérdés, hogy hogyan tudták a hatóságok érvényesíteni a törvényben foglaltakat. Úgy tűnik, hogy ott, ahol a 376. sz. rendeletben előírt minden feltétel teljesítve van, a püspök a törvényt egyszerűen nem vette figyelembe, a régi normákhoz tartja magát.⁴⁶

A zsidók keresztelésére vonatkozó törvényekről a gyulafehérvári levéltárban az utolsó hivatalos dokumentum 1945. január 22-ről származik, és a zsidók áttérését tiltó törvény visszavonását jelenti be.⁴⁷ Így, a kultusztörvény által előírt formalitások betartásával, a 18. életévüket betöltött zsidók áttérése ismét engedélyezett a törvény által.⁴⁸ Ugyanakkor az egyház törvényeihez hűen, a zsidók keresztelésének normái változatlanul a püspök 376/1939. sz. rendeletében foglaltak maradnak.

A zsidóknak a történelmi vallásokra való áttérésének problémakörében az Apostoli Nunciatura és a gyulafehérvári püspökség, valamint a Román Külügyminisztérium közötti disputa csupán a kérdéskör egyik részét jelenti. Ezen viták hátterében valójában sok-sok ember életéről volt szó, akik remélték, hogy az áttéréssel javíthatnak helyzetükön.

---

tudomásul. A katolikus anyaegyház azonban, megkeresztelkedése után, katolikusként tekint.” Márton Áron IV/1941. sz. püspöki körlevele – 1077–1941. sz. rendelkezés – a zsidók kereszteléséről, 15.

46 Lásd Mátyás Mária esetét: az 534/1944. március 7. sz. alatt iktatott dokumentumban a dicsőszentmártoni pap kéri a püspök engedélyét Mátyás Mária megkereszteléséhez. A kérvényben a pap kiemeli: „a vallásváltoztatásra vonatkozó törvénynek zsidó létre ugyan eleget tenni nem tud, de Excellenciád 591/1943. sz. rendelete útján ismeretessé lett 1943. február 4-i minisztertanácsi határozat alapján római katolikusként megkeresztelhetik.”

47 Uo.

48 GyÉL, P. 28. cs., 148/1945. január 22.

Reményeik azonban gyakran hiábavalónak bizonyultak, hiszen az áttért zsidókat gyakran kémgyanusnak tekintették és a Bughoz deportálták. Azonban az is igaz, hogy a katolikus egyház, lévén jobban szervezett, vatikáni központtal és hatékonyabb diplomáciai képviseléssel, legtöbbször sikerrel lépett közbe a katolizált zsidók érdekében. Külügyi érdekei korlátozták a román államot a zsidó származású katolikusok deportálásában. A protestáns vallásokra áttért zsidók azonban inkább ki voltak téve a megtorlásoknak, legtöbbször Transznisztriába deportálták őket.⁴⁹ A zsidók azonban, mit sem tudva ezekről a dolgokról, az áttérések által próbáltak megmenekülni. Nem kell azonban azt hinnünk, hogy a „zsidók megkeresztelkedésének mozgalma”, amelyről Márton Áron a 376/1939. sz. rendeletében írt, olyan nagyarányú volt – legalábbis Erdélyben. A szám csak az előző évek áttéréseihez képest nagy – de mégsem akkora, hogy a katolikus egyházat veszélyeztesse.

Igaz azonban, hogy Nagy Jenő, püspöki titkár az 1941. december 23-i jelentésében, amelyet a bukaresti útjáról írt, érdekes dologról számol be: „a fővárosi papság mai munkáját jórészt az tölti ki, hogy újabb és újabb jelentkezőket oktat és keresztel”.⁵⁰ Ez azonban a fővárosban történik és csupán a deportálásokról szóló híresztelések után. Az előző években az áttérni kívánó zsidók száma jóval kisebb volt.

A püspöki titkár jelentésében a következők találhatók: „a zsidótörvénnyel kapcsolatos hírek szerint valamennyi zsidó a Bugon túl kap letelepülési helyet, de a keresztények kivételt képeznek.” Ha megpróbáljuk a zsidók áttéréssel kapcsolatos reményei okát keresni, a hírek, miszerint a kikeresztelkedett zsidókat nem fogják deportálni, magyarázhatják, hogy miért jelentkeztek olyan nagy számban az áttérésre.

Alexandru Cisar érsek álláspontja a keresztelésekkel kapcsolatban azonban lényegesen eltér a gyulafehérvári nézőponttól. Új rendelete szerint „két három napi előkészület után engedélyezi bármely zsidó megkeresztelését, tekintet nélkül arra, milyen szándék vagy érdek vezeti. Ezt intézze el az illető az Úr Istennel.”⁵¹ – Bár az érsek ajánlja, hogy az így megkeresztelt zsidók az áttérés után még „három hónapi ellenőrzött hitgyakorlatot” tartsanak, azonban tökéletesen tudatában

49 Pană, i. m., 209.

50 GyÉL, P. 25. cs., 1077/1941. december 23.

51 Uo.

van annak, hogy az áttérés a legtöbb esetben csupán formális. Úgy tűnik, az érsek tudatában volt annak, hogy az áttérés sok ember számára az utolsó menekülési lehetőséget jelenti. Ezért hajlandó arra, hogy figyelmen kívül hagyja azt a feltételt, amitől Gyulafehérváron eltekinteni nem tudnak: az áttérés „belső szükségletét”.

Talán ezért van olyan nagy eltérés ebben az időben a Bukaresthez, illetve a Gyulafehérvárhoz tartozó plébániákon megkereszteltek száma között. Bukarestben Nagy levele szerint „eddig kb. 660 embert kereszteltek meg”. Figyelembe kell vennünk azt a tényt, hogy a jelentést 1941 decemberében írta a titkár! Ebben az időszakban Gyulafehérváron csak néhány zsidót kereszteltek, és számuk később a megszorításoknak köszönhetően inkább csökken. Bár tudjuk, hogy Budapesten enyhítéseket vezettek be a zsidók keresztelésének feltételeit illetően (az oktatási időt három hónapra csökkentették⁵²), Gyulafehérváron nem kötnek kompromisszumokat. A püspök fenntartja az elvet, hogy az oktatási időt csak jól megindokolt esetben rövidítheti le.

Épp ezért úgy tűnik, hogy egy zsidót oktatás nélkül, vagy az oktatási idő lejárta előtt csak akkor lehetett megkeresztelni, ha gyógyíthatatlan beteg volt, vagy ha a papnak volt mersze megkeresztelni a püspök engedélye nélkül. Bár a tettnek óriási volt a kockázata – tudjuk, hogy a törvény az „illegális térítés” bűncselekményéért akár börtönbüntetést is előírt –, mégis léteztek ilyen esetek. A papok büntetéséről nem találtunk adatokat a levéltárban.

A következtetésünk tehát az, hogy bár a püspök mindvégig betartja a Szentszék normáit és csak egy év oktatási idő után ad engedélyt a zsidók áttérésére, a katolikus hitre tért zsidók státusa mégis jobb volt a más vallásokra tértekénél, hiszen a Vatikán mindvégig figyelemmel követte az áttért zsidók helyzetét, és közbenjárt a deportálások alóli mentességük érdekében. Míg a más keresztény vallásokra áttért zsidók sorsa gyakran a Transznisztriába való deportálás volt, addig a román kormány politikai érdekei miatt eltekintett a katolikus zsidók deportálásától.

---

52 Az információ, amelyre a pap hivatkozik, a *Magyar Lapok* 1944. július 26-i számában jelent meg. (XIII. évf. 165. sz./3611.) GyÉL, H. 25. cs., 2040/1944. július 28.

KÖNYVÉSZET

- A II. Vatikáni Zsinat okmányai, <http://www.communio.hu/ppek/k26.htm>
- ANCEL, Jean: *Documents Concerning the Fate of the Romanian Jewry During the Holocaust*. Ierusalim, 1986, Beate Klarsfeld Foundation.
- BENJAMIN, Lya (ed.): *Problema evreiască în stenogramele Consiliului de Miniștri*. Bukarest, 1996, Hasefer Kiadó.
- BENJAMIN, Lya: *Evreii din România între anii 1940–1944. Legislația antievreiască*. Bukarest, 1993, Hasefer Kiadó.
- BENJAMIN, Lya: Dreptul la convertire și statutul evreilor convertiți în perioada regimului antonescian. In *Studia et acta historiae iudaeorum romaniae*. III. Bukarest, 1998, Hasefer Kiadó, 245–362.
- BRAHAM, Randolph L.: *A magyar Holokauszt*. Budapest, 1988, Gondolat kiadó – Wilmington, Blackburn International Incorporation.
- Magyarország keresztény egyházai és a holokauszt*. In Randolph L. Braham (editor): *Tanulmányok a Holokausztról*. I., Budapest, 2001, Balassi Kiadó, 9–37.
- A holokauszt*. Válogatott tanulmányok. Budapest, 2002. Láng Kiadó.
- A Vatikán: emlékezet és felejtés. In Randolph L. Braham: *A történelem szükségessége*. www.cionista.hu/braham.htm
- A Holocaust a náci csatlós államokban. In *Múlt és Jövő*, 1997/3.
- CARMILLY-WEINBERGER, Moshe: *Istoria evreilor din Transilvania (1623–1944)*. Bukarest, 1994, Editura Enciclopedică.
- Comisia Internațională pentru Studiarea Holocaustului în România. In *Documente*. Iași, 2005, Ed. Polirom.
- DOMOKOS Pál Péter: *Rendületlenül*. Eötvös Kiadó, (é. n.).
- Dr. SZIM Lidia: Élmények – emlékek Márton Áron püspök atyánkról. In: *Márton Áron emlékkönyv*. Kolozsvár, 1996, Gloria Kiadó.
- MAKKAI László-MÓCSI András (szerk.): *Erdély története*. Budapest, 1987, Akadémiai Könyvkiadó.
- FODOR Sándor: Emlékezés Áron püspökre. In: *Nem mi választjuk meg szentjeinket*. Székelyudvarhely, 1995, Római Katolikus Főesperesség.
- HILBERG, Raul: *Exterminarea evreilor din Europa*. Bukarest, 1997, Hasefer kiadó.
- IOANID, Radu: *Holocaustul în România*. Bukarest, 2006, Hasefer Kiadó.
- JAKAB László: *Ahogy én ismertem meg Márton Áront – püspök atyánk hétköznapijai*. Csíkszereda, 1998, szerzői kiadás.
- JOHNSON, Paul: *A zsidók története*. Budapest, 2005, Európa Könyvkiadó.
- KARSAI László: A magyar Holocaust. In *Mozgó Világ*. 1994/7. 77–85.
- KARSAI László: *Holocaust*. Budapest, 2001, Pannonica Kiadó.
- KATZ, Jakob: Antiszemitizmus – korokon át. In: Kovács András (szerk.): *A modern antiszemitizmus*. Budapest, 1999, Új Mandátum Kiadó.

- KOVÁCS András: Az antiszemitizmus mint társadalomtudományos probléma. In Kovács András: *A modern antiszemitizmus*. Budapest, 1999, Új Mandátum Kiadó.
- MAJSZAI Tamás: A Soá és a magyarországi katolikus katekézis. <http://www.mozgovilag.hu/2003/02/03%20Majsai.html>
- MÁRTON Áron: Az eszmény nyomán. In *Erdélyi Iskola*. Oktatásügyi és népnevelő folyóirat, 1933/34., I. évf., 5–6 sz.
- MARTON József: *Az erdélyi katolicizmus 90 éve (1900–1990)*. Presa Universitară Clujeană, 2008.
- MIHAI Bărbulescu, DENNIS Deletant, KEITH Hitchins, ȘERBAN PAPA-COSTEA, POMPILIU Teodor: *Istoria României*. Bukarest, 2005, Corint Kiadó.
- N. SZEGVÁRI Katalin: *Numerus clausus rendelkezések az ellenforradalmi Magyarországon*. Budapest, 1988, Akadémiai Könyvkiadó.
- ORMOS Mária: Az „Endlösung” világnézeti alapja és politikai funkciója. In: *Emlékezz! Pécs 1944–45*. Emlékkönyv a pécs-baranyai zsidóság deportálásának 50. évfordulójára. Pécs, 1994, Pécsi Izraelita Hitközség – Jelenkor Kiadó.
- OSVÁTH Judith: *Erdélyi Iskola – Antológia, repertórium*. Csíkszereda, 2003, Státus Kiadó.
- SNAGOV, Dumitriu-Ion: *România în diplomația Vaticanului: 1939–1944*. Bukarest, 1991, Garamont Kiadó.
- SZÓKE János, P.: *Márton Áron*. Nyíregyháza, 1990, Görög Katolikus Püspöki Hivatal.
- PANĂ, Georgeta: Antisemitismul religios din perspectiva Holocaustului – analiză comparativă: Polonia, Ungaria, România – doktori dolgozat.
- RAPORTUL FINAL al Comisiei Internaționale pentru Studiarea Holocaustului în România. <http://www.ispaim.ro/raporth.htm>
- ROMSICS Ignác: *Magyarország története a XX. században*. Budapest, 2004, Osiris Kiadó.
- SALAMON-MÁRTON László: Márton Áron, „A népek igaza.” A jeruzsálemi Holokauszt Múzeum post mortem elismeri a püspök érdemeit. In *Szabadság*, 2000. június 22.